

הקדמה

בלב מלא שבח והודאה לנותן התורה, זוכים אנו לחזור ולשמוח לפניו בפירות הכולל הגבוה לעיון של ישיבת הר עציון. קובץ זה בא בעקבות שני קודמיו "מאמר יבמין" ו"מאמר הזבח" שיצאו לאור על מסכתות יבמות, זבחים וחולין. הוצאת כרך שלישי בסדרה זו מביאה אותנו לקביעות של תלת זימני דהוי חזקה, הישג המחייבנו להודות על העבר ולהתפלל על העתיד, מתוך תקווה ותפילה שחזקה זו אינה רק מגלה שהנעשה בעבר היה קבע ולא עראי אלא גם משרתת על כרכים נוספים שנזכה להוציא לאור בעתיד. בהקדמה לכרך הקודם כתבתי על המשמעות שיש לכך שאין זה כרך בודד אלא חלק מסדרה: "בכך ישנה ברכה כפולה ומכופלת, שהרי לא רק עצם ריבוי התורה שבהוצאת כרך נוסף נאמר כאן, אלא אף עדות על התבססות הכולל והפצת מעיונותיו עולה מבין דפי הספר". בהגיענו לחזקה של שלש פעמים, אני מרשה לעצמי לחזור על הדברים הללו ביתר שאת וביתר עוז.

לימוד מסכת נדרים ותחומי ההפלאה המרוכזים בו מעמיד את הדיבור האנושי במוקד העניין. איסור בל יחל מניח שהדיבור הוא מושג כה משמעותי שניתן לחלל אותו, דהיינו שיש בו קדושה משל עצמו, או לחילופין, שבכוח הדיבור להחיל קדושה על חפצים ולקדשם כשם שבכוחו לקדש את המועדים והקרבנות. עולם הדיבור של מסכת נדרים קשור בקשר אדוק לעולם של קדושה ולא של איסורים.

ברם, כל הבא להאריך בדבר חשיבות הדיבור ומרכזיותו בעולמו הקיומי והדתי של האדם בכלל, ואדם מישראל בפרט, עוסק בעניין חשוב מאין כמותו אך מאריך במקום שאמרו לקצר שהרי הדברים ברורים וידועים וכל המוסיף גורע. די לצטט את דבריו הידועים של אונקלוס על משמעות הדיבור לאדם: "ויהי האדם לנפש חיה" – "והות באדם לרוח ממללא" כדי להצביע על הדיבור כביטוי לייחוד האדם וכתכונה המאפיינת את עולמו וחיותו. במלים אחרות: מותר האדם מן הבהמה – הדיבור.

ואכן, דיבור האדם משקף ומבטא צדדים רבים ומגוונים באנושיותו. בראש ובראשונה, הוא משקף את היותו יצור חושב המתבונן במציאות שמסביבו בעיניים בוחנות והוא מעיד על היותו יצור בעל תודעה ומודעות לעצמו וסביבתו. נוסף על כך, מתן ביטוי מילולי למחשבות אינו רק ראי המשקף את העובר בראשו אלא גם פעולה יצירתית כשלעצמה. ההתנסחות ובחירת הביטוי המתאים, ארגון המחשבות בצורה מסודרת או אסוציאטיבית, הן פעולה אמנותית, ששיאה הוא השירה והפרוזה האמנותית אך גרעינה הבסיסי קיים

בכל עת שאדם מבטא את רצונותיו בצורה מאורגנת ומחושבת. הכלל של "הרהור כדיבור דמי" נכון רק כאשר תפקיד הדיבור הוא לבטא מחשבה עצמית אך אם הדיבור הוא ישות בעל ערך עצמאי, ברי שהרהור אינו כדיבור.

מעבר לכך, עצם הצורך והדחף של האדם לבטא את עולמו הפנימי באופן שיהיה לו קיום עצמאי מחוצה לו ורצונו לשתף אחרים בביטוי שנוצר, משקפים את רוח האדם כיצור שופע, השואף להבקיע את היש האישי שלו, לפרוץ את גבולות עצמיותו ולצאת למרחבים אל עבר עולם בעל קיום מחוצה לו.

כמו כן, הדיבור הוא הביטוי המובהק לתכונה החברתית הטבועה באדם מעצם טבעו והאמצעי שבו הוא פותר את בעיית בדידותו. אם "לא טוב היות האדם לבדו", ואם "איש את רעהו יעזור" הוא הדרך להתמודד עם היותו גלמוד, הרי הדרך לבטא את העזרה והשותפות ההדדית הוא הדיבור: "ולאחיו יאמר חזק".

כל הנקודות הללו טבועות עמוק בעולם ההפלאה ומשמשות כחלק מעקרונותיו. ואולם, תפקיד נוסף עומד במרכז עולם ההפלאה והוא הדיבור ככלי לביטוי זיקתו של האדם לקונו וכצינור לקדושתו.

הדיבור הראשון ששמע האדם היה מאת הקב"ה. השיחה הראשונה בינו לבין אחר לא היתה עם אשתו או בני ביתו אלא עם בוראו. בריאת האדם עומדת בסימן שמיעת קול הא-להים המדבר עמו ומברך אותו: "ויברך אתם א-להים ויאמר להם א-להים פרו ורבו"; "ויאמר א-להים הנה נתתי לכם...". גם לאחר מכן, הדיבור הא-להי הוא המצווה אותו על שמירת מצוות ובכך הופכו מנברא בעלמא לעבד ה': "ויצו ה' א-להים על האדם לאמר...".

יש להדגיש שהדיבור הא-להי לאדם איננו צינור להעברת מסרים בלבד: אין הוא מיועד רק לגלות לו את רצון הבורא או להעביר לו את צווי הא-להים אלא עצם המעמד שבו האדם מופיע כיצור השומע את דבר ה' יוצר מערכת יחסים ייחודית בינו לבין קונו. הדיבור מגדיר אותו כיצור העומד לפני ה' ומעיד על הזיקה הקיומית שבינו לבין בוראו. לא רק דיבורו של הקב"ה הפונה לאדם אלא אף שיחתו של האדם המשוחח עם א-להיו ופונה אליו בעת צרה או שמחה מבטאת את מערכת היחסים שבין האדם למקום ומעמדו היחודי של האדם כעומד לפני המלך.

ראש וראשון לדיבור כמעצב את מעמד האדם כלפי קונו הם הנבואה והתפילה המהוים את צינור ההתקשרות הישיר שבין האדם למקום. תיאורי שיחותיהם של אברהם אבינו ומשה רבנו עם הקב"ה משקפים את מערכת היחסים הדו-סטרית שבין האדם למקום. בהקשר זה ראוי לצטט את דברי הירושלמי (ברכות פ"ט ה"א), המציגים את הקירבה הזו

שבין האדם לקב"ה כבאה לידי ביטוי גם דרך פנייתו של האדם הפשוט והעלוב לקב"ה: "אדם נכנס לבית הכנסת ועומד אחורי העמוד ומתפלל בלחישה והקב"ה מאזין את תפלתו. שנאמר 'וחנה היא מדברת על לבה רק שפתייה נעות וקולה לא ישמע' והאזין הקדוש ברוך הוא את תפילתה. וכן כל בריותיו שנאמר 'תפילה לעני כי יעטף' – כאדם המשיח באוזן חבירו והוא שומע. וכי יש לך א-לוה קרוב מזה שהוא קרוב לבריותיו כפה לאוזן".

ברם, לא רק הדיבור הישיר של התפילה והנבואה המכוונים כלפי השומע יוצרים את הזיקה בין האדם למקום כשומע ומשמיע אלא אף הדיבור של ההפלאה שבו האדם מבטא את רצונו כלפי עצמו יוצר זיקה אדוקה בין האדם למקום. עקרון זה, ששורשו בחז"ל וביסודות ההלכתיים הבסיסיים של שבועה ונדר, הועלה על נס על ידי הרמב"ם בקביעתו שיש מצוות עשה לישבע בשם: "ובשמו תשבע זו מצוות עשה, שהשבועה בשמו הגדול והקדוש מדרכי העבודה היא והדור וקדוש גדול הוא להשבע בשמו" (שבועות פ"א ה"א), ובעמדתו שמצווה זו היא מן המצוות הבסיסיות ביותר במערכת היחסים שבין האדם למקום. כידוע, הרמב"ם אירגן את סדר המצוות בספר המצוות שלו לפי מבנה ענייני ולא על פי סדר הפרשיות כאשר בתחילת מנין העשין מופיעות מצוות היסוד של האמונה והחוויה הדתית. במסגרת זו, הוא פותח במצוות אמונה ולאחר מכן מונה לפי הסדר את המצוות הבאות: יחוד ה', אהבת ה', יראת ה', תפילה, דביקות, שבועה בשם, והלכת בדרכיו והידמות לה', קידוש השם. נקל לראות מתוך הקשר הדברים כמה הרמב"ם ראה את השבועה כביטוי מרכזי לזיקת האדם לבורא.

אמנם, הרמב"ם הגביל את דבריו לשבועה אך גם הנדר מבטא זיקה זו. נקודה זו, שלא הודגשה על ידי הרמב"ם, מצאה את ביטויה בדברי הרמב"ן, המצטט את הספרי בדבר היחס שבין נדר לשבועה: "וכבר רמזו החכמים טעם הדבר בספרי (מטות יד), אמרו מה הפרש בין נדרים לשבועות, בנדרים כנודר בחיי המלך בשבועות כנשבע במלך עצמו, אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר, חי ה' וחי נפשך אם אעזבך (מל"ב ד, ל). והסוד, כי השבועה מלשון שבעה, כי בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה, והנדר בתבונה ראשית דרכו קדם מפעליו מאז, נמצא שהנדרים על גבי תורה עולים ולפיכך חלים על דבר מצוה כדבר הרשות, והנה כל נדר לה' וכל הנשבע בו". האיך שלא נסביר את משמעות החילוק הרמוז על ידו בין נדר לשבועה ומהו החילוק שבין הנודר בחיי המלך לנשבע במלך עצמו, ברי שהוא רואה גם את עצם הפלאת הנדר כמבטאת זיקה עמוקה בין הנודר למלך מלכי המלכים וכבעלת משמעות דתית עמוקה.